

۳۸۶

مجله ایران -

مجله آبیان و علوم انسانی
پایه هفدهم

آب

مصداق در لغت نامه دهخدا

علی شاکر

و حوا

(۱۳۴۸ - ۱۳۴۹ خورشیدی شمسی)

پیرایه و حوا

دکتر سید محمد تقی

دکتر سید محمد تقی

ادام و انتشارات آبیان

۱۳۴۸ شمسی

تلفن: ۰۲۱-۸۸۰۰۰۰۰۰

آدرس: تهران، خیابان ولیعصر، پلاک ۴۱۶

تلفن: تهران، پست-تلفن: ۱۱۱۱۱۱

مجله آبیان و علوم انسانی

تهران

پایه هفدهم

از ۱۲۸۱ ه. ش. قسمتی از اوقات خود را در خدمت استادان زمان صرف فرا گرفتن دانشهای جدید کرد. در مدرسه سیاسی که تازه دایر شده بود به تحصیل پرداخت و با جنبش مشروطه زندگی سیاسی خود را آغاز کرد. در صدر مشروطه جهت تحقق بخشیدن به آرمانهای سیاسی خود در بیست و پنج سالگی به تشکیلات «جامع آدمیت» پیوست که جمعیتی بود متشکل از روشنفکران طرفدار استقلال و آزادی ایران. اما برور در روش آن تشکیلات بسبب رخنه کردن عواملی مخالف در لباس موافق دگرگونی پیدا شد و مصدق که روش انحرافی «جامع آدمیت» را مغایر فلسفه سیاسی خود یعنی سیاست موازنه منفی دید از عضویت آن استعفا کرد و با تجربه اندوخته از آن جمع به اتفاق پسر عمش مرحوم حسن مستوفی الممالک و دیگر آشتیانیها و تفرشیها و گرکانیهای مقیم تهران انجمنی برای دفاع از آزادی و استقلال بنام «مجمع انسانیت» تشکیل داد. مصدق در دوره اول به نمایندگی اصنهان در مجلس شورای ملی انتخاب شد. اما چون

مصدق. [مُصَدِّق] (اِخ) دکتر محمد مصدق ملقب به مصدق السلطنه (اردی بهشت ۱۲۵۸ ه. ش. - یکشنبه ۱۴ اسفند ۱۳۴۵ هجری شمسی) پدرش میرزا هدایت الله وزیر دفتر استیفاء دوران ناصری و از مردان تجدد طلب و پیرو امیرکبیر و از معاریف آشتیان و مادرش ملک تاج خانم نجم السلطنه بنیانگذار بیمارستان نجمیه طهران دختر فیروز میرزا پسر عباس میرزای ولیمهد فرزند فتحعلی شاه قاجار بود.

پس از تحصیلات متداول زمان در (۱۲۷۵ ه. ش.) هنگامی که هفده سال بیش نداشت تصدی استیفاءی خراسان به وی محول گشت

سنش کمتر از سی سال بود به مجلس نرفت. پس از خاتمه مشروطه اول در دوره استبداد صغیر جهت ادامه تحصیل رهسپار اروپا گردید و دو سال در مدرسه علوم سیاسی پاریس مشغول تحصیل شد و بعد از مراجعت به ایران بسبب بیماری باردیگر عازم سویس گشت و ازدانشگاه نوشاتل آنجا درجه دکترای حقوق و از کانون وکلای دادگستری نوشاتل جواز وکالت گرفت.

پس از مراجعت به ایران بنا بدعوت مرحوم دکتر ولی الله خان نصر رئیس مدرسه علوم علوم سیاسی به تدریس پرداخت و در همین دوران کتاب «دستور محاکم حقوقی» را برای تدریس در آن مدرسه نوشت و نیز رساله ای به نام «کاپی تولاسیون ایران» تحریر کرد و به اتفاق عده ای به انتشار مجله علمی مبادرت ورزید.

همزمان با انتخابات دوره سوم مجلس شورای ملی به دعوت شاد روان علامه دهخدا به فعالیت در حزب اعتدالی که از احزاب مرفقی زمان جنبش مشروطیت به حساب می آمد پرداخت. در ۱۲۹۴ ه. ش. به عضویت کمیسیون تطبیق حوالجات وزارت مالیه که برای نظارت در امور مالیه از طرف مجلس سوم منتخب بودند برگزیده شد.

در سال ۱۲۹۶ ه. ش. معاون وزارت دارائی و رئیس اداره کل محاسبات گردید و تا ۱۲۹۷ در این سمت باقی ماند و با تشکیل داد گاهی عده ای از مقامات عالی رتبه را به محاکمه کشید و از خدمت منفصل کرد از این روی مخالفان در کابینه مستوفی الامم لکه با تهدید مانع معرفی شدن وی به عنوان وزیر مالیه شدند.

در زمان کابینه قرارداد (وثوق الدوله) به اروپا رفت. در کابینه بعد، مشیرالدوله او را به سمت وزیر دادگستری برگزید اما به درخواست مردم فارس به جای این سمت به عنوان والی (استاندار) در آن ایالت منصوب گردید.

۳- تنظیم لایحه تشکیلات و پیشنهاد آن به مجلس شورای ملی. پس از سقوط کابینه قوام به اصرار مشیرالدوله نخست‌وزیر بعدی از بیست و هشتم بهمن ۱۳۰۰ تا تیرماه ۱۳۰۱ والی آذربایجان گردید. و در خرداد ۱۳۰۲ در کابینه مشیرالدوله به وزارت امور خارجه منصوب گردید. با سقوط کابینه مشیرالدوله از قبول پست وزارت در کابینه سردار سپه تن زد در انتخابات تهران به نمایندگی دوره پنجم مجلس شورای ملی برگزیده شد. خط مشی سیاسی دکتر مصدق از بدوزندگی سیاسی تا پایان عمر به گفته خود وی در سیاست داخلی به «برقراری اصول مشروطیت و آزادی» و در سیاست خارجی بر «سیاست موازنه منفی» استوار بود.

در تاریخ دهم اسفندماه ۱۲۹۹ مرحوم سید ضیاءالدین طباطبائی رئیس الوزراء وقت ملی تلگرافی از مصدق السلطنه تقاضای همکاری و ادامه استانداری فارس کرد اما او به این تقاضا پاسخی نداد و برکناری خود را از سمت استانداری طی تلگرافی به احمدشاه قاجار اطلاع داد و از شیراز خارج گردید و تا سقوط کابینه سید ضیاءالدین در چهار محال بختیاری ماند. در کابینه بعد که قوام السلطنه تشکیل داد به وزارت دارائی منصوب گردید و در این سمت به اصلاحاتی اساسی دست زد که منکی بر سه اصل بود:

- ۱- موازنه بودجه . (تنظیم نخستین بودجه منظم دوران مشروطیت) .
- ۲- رسیدگی به سوابق کارمندان مالیه و برکنار داشتن عوامل نادرست.

طهران و قزوین) رفت و تا سال ۱۳۱۵ هـ. ش. در آنجا به امور کشاورزی پرداخت. در تیرماه ۱۳۱۹ هـ. ش. او را به پیرجند منتقل و زندانی کردند اما چون بیمار شد، به پایمردی ولیعهد وقت دستور دادند از آنجا به احمدآباد بازگردد و تحت نظر بماند و این حال تا شهریور ماه ۱۳۲۰ هـ. ش. باقی بود. پس از آزادی نیز بیشتر اوقات خود را در احمدآباد می‌گذرانید تا آنکه از طرف مردم طهران در شانزدهم آذر ماه ۱۳۲۲ هـ. ش. به عنوان نماینده اول به مجلس شورای ملی رفت. در دی ماه ۱۳۲۴ هـ. ش. مجلس شورای ملی به ابتکار و پیشنهادوی با درخواست انگلیس و امریکا دایر به تشکیل کمیته سه نفری مرکب

وی با تغییر سلطنت سخت مخالف بود و عقیده داشت که سردار سپه در سمت نخست‌وزیری بهتر می‌تواند به کشور خدمت کند تا در مقام سلطنت. از این رو در مجلس پنجم نطقهای مستدل در این زمینه ایراد کرد. سردار سپه پس از رسیدن به سلطنت میل داشت کلیه کسانی را که از جانب مردم حمایت می‌شوند به صورتی وارد دولت سازد از جمله به دکتر مصدق پیشنهاد نخست‌وزیری کرد. ولی او از قبول این سمت سر باز زد. پس از اتمام دوره ششم مجلس چون زمینه را برای فعالیت سیاسی و پارلمانی مساعد ندید از سیاست کناره‌گیری کرد و برای جلوگیری از هر حادثه از اقامت در شهر صرف نظر کرد و به احمدآباد ملکه شخصی خود (میان

مجدد در دربار بهمراهی گروهی از مردم و برخی کاندیداهای تهران توفیق ابطال انتخابات طهران را بدست آورد و در نتیجه اکثر وکلای طهران از اعضاء جبهه ملی انتخاب شدند و او به عنوان وکیل اول طهران باو دیگر وارد مجلس شورای ملی شد.

در این دوره ابتدا به عضویت و سپس به ریاست کمیون نفت انتخاب گردید و با یاری و همراهی وکلای جبهه ملی «فراکسیون وطن» را تشکیل داد و قانون ملی شدن صنعت نفت را نخست به تصویب کمیسیون نفت و سپس در تاریخ ۲۴ اسفند ۱۳۲۹ ش. به تصویب مجلس شورای ملی رسانید که پس از تصویب مجلس سنا در ۲۹ اسفند ۱۳۲۹ ش. جنبه قانونی یافت.

روز ششم اردی بهشت ماه ۱۳۳۰ دولت مرحوم علاء که پس از کشته شدن سپهبدوزم آرا روی کار آمده بود استعفا کرد و مجلس در جلسه خصوصی به زمامداری دکتر مصدق ابراز تمایل کرد. و روز ۱۲ اردی بهشت ماه ۱۳۳۰ ش. کابینه مصدق السلطنه به مجلس معرفی گردید:

از نمایندگان شوروی و امریکا و انگلیس درباره سرنوشت آذربایجان به مخالفت برخاست و دولت را از تسلیم به دخالت خارجیان در امور داخلی ایران بر حذر داشت.

در انتخابات دوره پانزدهم مجلس شورای ملی، با همه مبارزات شدید به همراه دانشجویان و بازاریان و قاطبه مردم تهران و تحصن در دربار آزادی انتخابات تأمین نگردید و وی به مجلس نرفت. اما اقلیتی در همان مجلس پدید آمد که با برخورداری از پشتیبانی معنوی دکتر مصدق از تصویب قرار داد الحاقی نفت معروف به قرارداد «گس-گلشانیان» جلوگیری کرد.

در انتخابات دوره شانزدهم، و تحصن

دولت انگلیس به حمایت از شرکت سابق نفت و پس از تهدید بافرستادن ناوگان جنگی به دیوان دآوری لاهه و شورای امنیت شکایت آورد، دکتر مصدق در شورای امنیت حاضر گردید و از حقانیت ایران و نهضت ملی آن دفاع کرد. شورای امنیت شکایت دولت انگلیس را مسکوت گذارد تا دیوان دآوری لاهه به شکایت اولی رسیدگی و راجع به صلاحیت خود اظهار نظر کند. دکتر مصدق در خرداد ۱۳۳۱ ه. ش به لاهه رفت. دادگاه روز ۳۰ تیرماه ۱۳۳۱ ه. ش. رأی به عدم صلاحیت خود برای رسیدگی به دعوی انگلیس داد حتی قاضی انگلیسی دیوان نیز رأی به نفع ایران صادر کرد و ایران به همت و درایت دکتر مصدق در محاکم بین‌المللی پیروز گردید. دکتر مصدق در سال ۱۹۵۱ میلادی از طرف مجلات امریکا مرد سال شناخته شد. روزاولدی ماه ۱۳۳۰ دولت وی اوراق قرضه ملی منتشر کرد و مردم خرید آن را بجان پذیرا شدند. در بهمن ماه همان سال کنسولگریها و شعب شورای فرهنگی بریتانیا را بست و سرانجام در ۳۰ مهرماه ۱۳۳۱ با آن دولت قطع رابطه کرد. در روزهای آخر تیرماه چون مقام سلطنت با واگذاری پست وزارت جنگ به تصدی وی موافقت نشان نداد

ناگزیر استعفا کرد و قوام السلطنه عهده‌دار ریاست وزرائی گردید. اما بلافاصله مردم قیام کردند و در روز سی‌ام تیرماه دولت قوام ناگزیر از کناره‌گیری گردید و دکتر مصدق بار دیگر با تصدی داشتن وزارت جنگ (وزارت دفاع ملی) نخست وزیر گشت. وی از مجلس تقاضای اختیارات کرد تا در اسرع وقت لوایحی را که مفید و لازم تشخیص می‌دهد تصویب و به موقع اجرا بگذارد سپس در زمانی معین برای تصویب نهایی به مجلس تقدیم کند.

مجلس نخست اختیاراتی به مدت ششماه به وی تفویض کرد و در پایان آن مدت مجدداً با تصویب قانون دیگری اختیارات یک ساله داد. دکتر مصدق بر طبق قانون اختیارات ششماهه و یکساله قوانین متعدد (حدود ۸۰ لایحه) در باره مسائل مختلف کشوری به تصویب رسانید که اجرای سریع آنها در زمینه تأمین رفاه و آسایش عمومی و رفع فساد و اصلاح امور دادگستری و دارائی و امور مالی و مالیاتی و تعدیل بودجه و تأمین مسکن و امور بهداشتی و نظامی و اجتماعی و بیمه و تأمین

آزادی قلم‌گامهای بلند می‌محسوب بود.

در ۲۵ آذر تأسیسات تلفنی را ملی اعلام کرد و در همان موقع به مخالفت با تجدید قرارداد شیلات شمال برآمد و شیلات را نیز ملی اعلام نمود.

در مردادماه ۱۳۳۲ برای انحلال مجلس شورای ملی و تجدید انتخابات رفراندم کرد و قاطبه مردم رأی به انحلال مجلس دادند. روز بیست و پنجم مرداد ماه ۱۳۳۲ فرمانی مبنی بر عزل از نخست وزیر بدو ابلاغ گردید و مقارن همان وقت سرلشکر فضل‌الله زاهدی از افسران ارتش (سپهبد بعدی) مأمور تشکیل کابینه گردید و باغوغا و غلبه سرانجام دولت دکتر مصدق پس از حدود بیست و هشت ماه زمامداری روز ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲ ه. ش. سقوط کرد و او و یارانش را برای محاکمه به دادگاه نظامی بردند اما او دادگاه را صالح برای محاکمه نمی‌دانست و پیوسته با عنوان نخست وزیر قانونی از خود دفاع می‌کرد. سرانجام دادگاه نظامی نهائی او را به سه سال زندان محکوم کرد و چون دوران زندان سرآمد به احمدآباد فرستاده شد و تا کمی قبل از پایان عمر آنجا تحت نظر و ممنوع الملاقات بود و جز تنی چند از خویشان کسی حق دیدار او را نداشت.

در اواخر آذر ماه ۱۳۴۵ بسبب بروز

بیماری (سرطان) در فک و دهان و لزوم معالجه موافقت شد به طهران آورده شود، اما معالجات سودی نداد و سرانجام ساعت شش و سه ربع بامداد روز یکشنبه ۱۴ اسفند ۱۳۴۵ ه. ش. چشم از جهان فرو بست کابرد مردی را که نامی بلند و روشی استوار و آموزنده در مین پرستی و آزادی و همت رهبری داشت در خانه خویش در احمدآباد به خاک سپردند.

تألیفات دکتر مصدق نثری ساده و سبکی شیوا دارد و نطقهای سیاسی او گرم و پر شور و آموزنده است و قابل پیروی برای نسل‌های آینده. وی به نثر علم و دانش کمکهای مادی و معنوی فراوان کرده است کتابها و نشریات خود را به رایگان در دسترس مردم قرار می‌داد و از محل حقوق خود در مجلس ششم به انتشار و پخش رایگان کتاب «تمدن قدیم» تألیف فوستل د کولانژ فرانسوی به ترجمه آقای نصرالله فلسفی پرداخت.

کتابخانه شخص خود را به دانشکده حقوق هدیه کرد و حقوق خود را در دوره چهاردهم مجلس برای خرید کتاب به آن دانشکده داد و برای کتابهای خود غرفه

خاصی نخواست. در دوره زمامداری هم حقوقی نگرفت و هزینه دستگاه اداری را نیز در مدتی که در منزل خود بود خود در تقبل داشت.

دستور محاکم حقوقی - کاپیتولاسیون در ایران - مدارک حقوق اسلامی وصیت در مذهب شیعه (پایان نامه دکتری وی) . مسئولیت دولت برای اعمال خلاف قانون - قاعده عدم تسلیم مقصرین سیاسی - حقوق پارلمانی در ایران و اروپا - اصول و قواعد قوانین مالیه در ممالک خارجه و ایران از جمله تألیفات اوست. مقالات و نطقها و دفاعیات وی را نیز به صورت کتاب در آورده اند که از آن جمله است :

دکتر مصدق و نطقهای تاریخی او در دوره پنجم و ششم تقنینیه. سیاست موازنه منفی در مجلس چهاردهم - نطقها و مکتوبات دکتر مصدق در دوره پنجم و ششم و شانزدهم مجلس و در دوران نخست وزیری و جریان محاکمات دکتر مصدق و غیره.

برای اطلاع بیشتر از احوال و گفتار و خدمات ارزنده وی رجوع به : دکتر محمد مصدق (حسین مکی) - سیاست موازنه منفی (حسین کی استوان) . القاموس السياسي (ذیل مصدق) . یادی از مصدق (عبدالله راستگو) صورت مذاکرات مجلس شورای ملی - مصدق و نهضت ملی ایران شود.